

ישראלים בברלין – קהילה בהתהוות

שוקי שטאובר

פרסום זה מבוסס על דיון שנערך ב-13 ביוני 2018 במשרדי קרן פרידריך אברט
בהרצליה לכבוד השקת ספרו של שוקי שטאובר "ישראלים בברלין – קהילה
בהתהוות".

תוכן העניינים

4 ..... תקציר מנהלים

6 ..... מבוא

8 ..... חלק ראשון: אודות המחקר וממצאיו העיקריים

8 ..... א. שיטת המחקר

9 ..... ב. ההגירה לברלין והסיבות לה

11 ..... ג. זהות הישראלים החיים בברלין

13 ..... חלק שני: הדיון

13 ..... א. עמדות כלפי העיר ברלין בהווה ובראי העבר

15 ..... ב. הסיבות שמניעות ישראלים להגר לברלין

17 ..... ג. הזיקה לישראל וליהדות

18 ..... ד. עמדות כלפי ההגירה לברלין

18 ..... עמדות בני משפחה וחברים בישראל

20 ..... עמדות הציבור בישראל

21 ..... עמדת מדינת ישראל והמוסדות הלאומיים

22 ..... עמדת ממשלת גרמניה

23 ..... ההגירה לברלין בראי התקשורת

25 ..... סיכום

תקציר מנהלים

דוח זה מציג את עיקרי הדברים שנאמרו בערב עיון שיזמה שלוחת קרן פרידריך אברט (FES) בישראל לכבוד השקת הספר "ישראלים בברלין – קהילה בהתהוות" מאת שוקי שטאובר. הספר הושתת על מחקר שערך המחבר בברלין בין השנים 2014-2015 בשיטת תצפית משתתפת.

עיקרי המחקר:

מהגר ישראלי בברלין הוגדר כבעל דרכון ישראלי הדובר עברית, חי בעבר לפחות חמש שנים בישראל, נמצא בברלין לפחות שנה ולא מתכוון לחזור לישראל בשנה הקרובה. רוב המהגרים מישראל הגיעו לברלין אחרי שנת 2000, בשני גלים: הגל הראשון, "הגל הפוליטי", הגיע בעשור הראשון של המאה ה-21 וסיבותיו העיקריות הן אי יציבות פוליטית ובטחונית, חשיפתה של ברלין לציבור הישראלי כיעד תיירותי נחשק וכבוננזת נדל"ן, והרחבת האיחוד האירופי למדינות שאפשרו לישראלים לקבל דרכונים זרים מכוח זכות אבות. גל ההגירה של השנים האחרונות, "הגל הכלכלי", קיבל חשיפה משמעותית בתקשורת גם משום שנתפס כאקט מחאה כנגד יוקר המחיה בישראל.

ארבע סיבות עיקריות הפכו את ברלין ליעד הגירה אטרקטיבי לישראלים: מיקומה במרכז אירופה וקרבתה היחסית לישראל, נוחות כלכלית, סביבה אנושית פתוחה ומקבלת וסביבה אורבאנית נוחה. אוכלוסיית הנחקרים חולקה לשתיים-עשרה קבוצות שרוכזו בשלושה אשכולות על פי מאפיינים בולטים ששולבו בהם סיבות עיקריות להגירה. קבוצות אשכול "תעסוקה וקריירה": רילוקיישן דוחף (בעיקר בתחום הנדל"ן), רילוקיישן מושך (בעיקר בתחום הייטק), רילוקיישן לשעבר (מי שעבדו בעבר בברלין מטעם מוסדות ממלכתיים והחליטו להישאר בה גם לאחר תום תקופת העסקתם), סגל אקדמי, מוזיקאים ואמנים חזותיים. קבוצות אשכול "זהות": הומוסקסואלים, ערבים אזרחי ישראל, עולים מברה"מ לשעבר וישראלים בעלי זיקה לחברה ולתרבות הגרמנית. הקבוצות באשכול "המצב הפוליטי והכלכלי בישראל" נחלקו לקבוצת צעירים ולקבוצת בוגרים.

עיקרי הדין:

השואה נוכחת בברלין ובליבות הישראלים שחיים בה. ישראלים נמשכים לחופש ולאינדיבידואליזם הברלינאי המהווה ניגוד לקולקטיביות בישראל.

האטרקטיביות של ישראל יורדת ואילו זו של ברלין עולה. ישראלים עוברים לברלין מסיבות פרקטיות. לישראלים בחו"ל יש זיקה חזקה לישראל. חבריהם הטובים הם ישראלים. חשוב להם הקשר עם התרבות והשפה העברית.

יש הורים שמקבלים בהבנה את הבחירה של ילדיהם לחיות בחו"ל ויש כאלו שמצרים על כך. בין אלו יש מי שהבחירה של ילדיהם דווקא בברלין קשה להם במיוחד.

אצל חלק מאלו שהתנגדו בעבר לקשר של ישראלים עם גרמניה, ובכלל זה למגוריהם בברלין, ההתנגדות הולכת ופוחתת בחלוף הזמנים. כיום הציבור בישראל מקבל בהבנה רבה יותר את ההגירה מישראל. הולך ופוחת השימוש במילה "יורדים".

כיום חלק ניכר מההגירה מישראל היא הגירה זמנית. לא "יורדים" לצמיתות מהארץ, אלא נוסעים להתאוורר לכמה שנים ובמקרים רבים חוזרים לישראל.

החברה הישראלית כיום יותר בטוחה בעצמה ולכן פחות חוששת מהעזיבה ופחות מקנאה בעוזבים. כיום יש יותר נכונות שלא לשפוט את המהגרים מישראל, אלא לנסות להבין את מניעיהם ולהמשיך לשמור עמם על קשר שוטף. עמדה זו אומצה גם על ידי גורמי ממשל ומוסדות לאומיים.

ממשלת גרמניה שבעת רצון מנוכחותם המוגברת של ישראלים בברלין ומוצאת שהדבר מועיל לתדמיתה ולחיזוק היחסים הייחודיים בין גרמניה לבין ישראל.

ההגירה מישראל לברלין קיבלה סיקור מוגזם בתקשורת בגלל הקשר הייחודי שקשור למוראות העבר. היקפה זניח בהשוואה להגירה של ישראלים לארצות דוברות אנגלית. החשיפה שלה סייעה ליצור מעין טרנד שעודד אותה. כיום היקפה פחת וכבר אין בה ייחוד. הדין התקשורתי בה מוצה.

ההגירה מישראל היא הגירה נורמאלית המאפיינת מהגרים מארצות המערב ומהווה חלק מתופעת הגלובליזציה. ככזו, רבים מהמהגרים שבים לישראל לאחר שנים ספורות. היקפי ההגירה מישראל נמוכים יחסית בהשוואה לארצות מערביות. תופעה מפתיעה לחיוב בהתחשב במצבה הגיאוגרפית של ישראל. מצד שני, ראוי לבחון את מאפייני ההון האנושי שמהגר מישראל ובעיקר את מאפייניהם של אלו שאינם חוזרים לישראל לאחר שנים ספורות.

מבוא

שלוחת קרן פרידריך אברט (FES) בישראל יזמה ערב עיון אודות ההגירה של ישראלים לברלין לכבוד השקת הספר "ישראלים בברלין – קהילה בהתהוות" מאת שוקי שטאובר. תכניו של הספר מושתתים על ממצאי מחקר בנושא זה שערך החוקר בשיתוף "מוסד שמואל נאמן למחקרי מדיניות לאומית" של "הטכניון".

לאחר הצגת ממצאיו העיקריים של המחקר התקיים דיון בהשתתפות אנשי ממשל ותקשורת מישראל ומגרמניה; נציגים של ישראלים המתגוררים בברלין, של הוריהם ושל חבריהם; אנשי צוות של FES ואחרים.

דוח זה מציג את עיקרי הדברים שנאמרו בערב העיון לצד לקחים ותובנות שעלו ממנו.

משתתפי הדיון:

נציגי ממשל ומוסדות לאומיים מישראל:

יעקב הדס הנדלסמן, שגריר ישראל בגרמניה עד לשנת 2017
מיכאל ידוביצקי, מנהל הפעילות בגרמניה ובמרכז אירופה, הסוכנות היהודית
נועה מידן, הייתה שותפה להקמה ומנהלת "הבית הישראלי" בלונדון בשנת 2009, ושבה לאחרונה לישראל

נציגי ממשל וארגונים מגרמניה:

הרמן בונץ, מנהל FES ישראל
לורנץ סטריטמטר, מזכיר ראשון בשגרירות גרמניה בישראל

ישראלים שחיו (או חיים) בברלין:

נירית ביאלר, חיה 12 שנים בברלין. עבדה בעבר בשגרירות ישראל בברלין. בשנתיים האחרונות עובדת בחברה ישראלית בגרמניה
עידית זלטנרייך, שירתה כשליחה בשגרירות ישראל בברלין בין השנים 2007-2011
אמיל רנרט, יליד וינה. חי בברלין שבע שנים ועלה ממנה לפני שנתיים לישראל מברלין עם אשתו (הישראלית) וילדיו

עיתונאים:

עופר אדרת, עתונאי ב"הארץ", כתב מברלין ועל ברלין
סוזן קנאול, כתבת זרה ב-TAZ, חיה בישראל כשלושים שנים

משתתפים נוספים:

עמוס רון, הורה לצעיר שחי בברלין עם בת זוגו, דירקטור בחברות ויו"ר בארגונים ציבוריים

גיל כהן, התנגדה להגירה של ישראלים לברלין

מיקי דריל, מנהל פרויקטים ב-FES

שוקי שטאובר

מנחה: רמי ליבני, פובליציסט ועיתונאי

חלק ראשון: אודות המחקר וממצאיו העיקריים

א. שיטת המחקר

שוקי שטאובר:

המחקר נערך בשיטת "תצפית משתתפת". שהייתי כחוקר בקרב הקהילה הישראלית בברלין במשך 16 חודשים, בין השנים 2014-2015. המחקר כלל ראיונות עומק חצי מובנים של 85 אנשים, 61 מהם השתייכו לאוכלוסייה הנחקרת, ו-24 אנשי מפתח, כמו שגריר ישראל בגרמניה או מנהל מחלקת הגירה במשרד הפנים הגרמני. כמו כן לקחתי חלק בקרוב למאה אירועים, רובם ככולם קשורים לקהילה הישראלית בברלין. רוב האירועים היו ציבוריים, והיו גם פרטיים. דילמה בולטת בחקר הגירה היא הגדרת המהגר, משום שכיום בעולם המודרני רבים מהמהגרים הם מהגרים לזמן קצוב. גם רשויות מדינה שונות, כמו המוסד לביטוח לאומי, משרד הקליטה או הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס) אינה מגדירות באופן אחיד מהגר מישראל. לצורך מחקר זה נקבעו חמישה מאפיינים המגדירים מהגר ישראלי בברלין:

1. בעל דרכון ישראלי

2. דובר עברית

3. חי בעבר לפחות חמש שנים בישראל

4. נמצא בברלין לפחות שנה

5. לא מתכוון לחזור לישראל בשנה הקרובה

הייתה חשיבות לקביעת מינימום שהייה בישראל של חמש שנים (סעיף 3 בהגדרה) משום שחלק לא מבוטל של המהגרים מישראל הם עולים לשעבר. כאלו שחיו בישראל כמה שנים והחליטו להמשיך לארץ יעד אחרת. הסייג של מינימום שהות של שנה בברלין (סעיף 4 בהגדרה) נחשב למקל ונכון היה לקבוע פרק זמן ממושך יותר. אך הגדרה "קשוחה" יותר, למשל, מינימום חמש שנים של חיים מחוץ לישראל, הייתה גורמת להחמצה של חלק משמעותי מאוכלוסיית היעד, של אלו שהיגרו בשנים האחרונות מישראל. לכן נוסף הסייג של "לא מתכוון לחזור לישראל בשנה הקרובה" (סעיף 5 של ההגדרה).

ב. ההגירה לברלין והסיבות לה

אופיינו שלושה גלי הגירה של ישראלים לברלין:

הגל הראשון היה ה"גל הרומנטי". עד שנת 2000 גרו בברלין כמה מאות ישראלים, חלקם בא בעקבות הלב. בשנות ה-70 וה-80 שהו בישראל מתנדבים, גם מגרמניה, ונוצרו היכרויות שהניבו מעבר של בני הזוג לגרמניה. אך כמובן שהיו גם היכרויות במסגרות אחרות, ישראלים היגרו לברלין לא רק ממניעים רומנטיים.

רוב המהגרים מישראל הגיעו לברלין אחרי שנת 2000, בשני גלים: הגל הראשון, "הגל הפוליטי", הגיע בעשור הראשון של המאה ה-21 והונע מארבע סיבות עיקריות:

1. אי יציבות פוליטית ובטחונית

יש להבהיר כי הסיבה הבטחונית אינה סיבה מרכזית להגירה מישראל. היא מוזכרת כאן בגלל האינתיפאדה השנייה, לה כן הייתה השפעה נקודתית בשל היותה אירוע בטחוני קשה במיוחד. אבל אפילו האינתיפאדה השנייה לא הייתה סיבה יחידה להגירה. יחד עם סיבות אחרות עודדה הגירה באותן שנים.

2. ברלין כיעד תיירותי לחבילות תיור אטרקטיביות

אחרי שחברות תיירות ישראליות יצאו יעדי תיירות אטרקטיביים כמו פראג ובודפשט הן מצאו את ברלין כיעד חדש ומפתה. הן חשפו בפני הציבור הישראלי את ברלין וחמודותיה.

3. ברלין כבוננת נדל"ן

נפילת החומה ושחרור שטחי בנייה רחבים במרכז העיר יחד עם מעבר הממשלה הגרמנית מבון לברלין יצרו בברלין תנופת בניין עצומה. יזמים מרחבי העולם הגיעו כדי להשתתף בחגיגה, בהם ישראלים.

4. הרחבת האיחוד האירופי

בעשור הראשון של המאה ה-21 מדינות רבות באירופה אפשרו לישראלים לקבל דרכונים זרים מכוח זכות אבות. דרכון זר יצר תחושה בקרב בעליו כי יקל עליו להגר לארצות האיחוד האירופי, אם ירצה. קונסול גרמניה בחיפה אמר לי שכמאה אלף ישראלים מחזיקים גם בדרכון גרמני. מאות אלפי ישראלים מחזיקים בדרכון אירופאי כלשהו.

הגל השלישי, של השנים האחרונות, הוא "הגל כלכלי", שקיבל חשיפה משמעותית בתקשורת גם משום שנתפס כאקט מחאה כנגד יוקר המחייה בישראל. השוואות מחירים בין ברלין לתל-אביב

הצביעו על יוקר מחייה נמוך משמעותית בברלין בעוד שרמת החיים בה נתפסת אף כגבוהה יותר מאשר בתל-אביב.

ארבע סיבות עיקריות הפכו את ברלין ליעד הגירה אטרקטיבי לישראלים:

1. מיקום

ברלין נגישה מאד לישראל, יש אליה טיסות רבות, קצרות וזולות. מצב זה מתאים במיוחד לצעירים ישראלים המגיעים אליה. אלו מעדיפים קירבה למשפחה ולחברים בישראל, המקלים על ביקורים הדדיים. כמו כן מיקומה של ברלין במרכז אירופה מאפשר למתגוררים בה תנועה נוחה ברחבי היבשת. זאת, בשונה מישראל, מדינה מפותחת הממוקמת באמצע שום מקום, שרוב הניידות מחוצה לה מתבצעת בטיסות. כך, למשל, אם הרכב מוזיקלי ישראלי חפץ להופיע באמסטרדם. הנסיעה מישראל כרוכה עבורו בהוצאות גבוהות ותיאומים לוגיסטיים מורכבים יחסית. לעומת זאת חברי הרכב מוזיקלי ישראלי החיים בברלין מעמיסים את הציוד על המכונית, מתניעים אותה ותוך כמה שעות הם מגיעים באמסטרדם.

2. נוחות כלכלית

יוקר מחיה בברלין נמוך יחסית לעיר עולם. אמנם המחירים עולים בהדרגה אבל עדיין נחשבים לזולים יחסית. לצד זה מתקיימת מערכת סוציאלית נדיבה, העומדת בעיקר לרשות מי שמחליטים לקשור את גורלם עם גרמניה, ובכלל זה ללמוד גרמנית. לדוגמה, בחינה בין עלויות הלימודים באוניברסיטה והתשלומים לגן הילדים, מגלה שבברלין המשלם יחסוך סכום לא מבוטל, בהשוואה לישראל.

3. סביבה אנושית פתוחה ומקבלת

הגרמנים שמחים על ההגירה מישראל לברלין כחלק מתיקון עוולות העבר ושיקום תדמיתה של המדינה. כמו כן, קהילה ישראלית מקומית מסייעת לקליטת המהגר החדש. חלק מהמרואיינים הישראלים ציינו במפורש כי מרכיב מהותי בשיקוליהם לעבור לברלין היה הימצאותם של חברים שסייעו להם מאד בשלבי הקליטה הראשונים, מליווי במערכות הביורוקרטיות ועד סידור עבודה.

4. סביבה אורבאנית נוחה

ברלין נתפסת כעיר שנעים לחיות בה. שטחי ציבור נרחבים, תחבורה ציבורית טובה ותרבות פנאי מפותחת.

ג. זהות הישראלים החיים בברלין

מאפיינים דמוגרפיים של אוכלוסיית המחקר:

בחקר הגירה קיימת אבחנה ברורה בין מהגרים בעלי השכלה גבוהה לבין מהגרים מעוטי השכלה. שתי אוכלוסיות שונות מהותית, הן במאפיינים הדמוגרפים שלהם, הן בשיקולי ההגירה שלהם וכמובן ביחס אליהם מצד מדינות היעד. הישראלים משתייכים לקבוצה הראשונה. 90% מהמרוויינים היו בעלי השכלה אקדמית.

רק 40% מהמרוויינים היו שכירים. פילוח כזה רווח אצל מהגרים בכלל, משום הקושי היחסי של מהגר להשתלב בשוק העבודה בארץ היעד, לבטח בשנים הראשונות לשהותו בה. מפתיע היה לגלות שלרוב המרוויינים היה רק דרכון ישראלי. ניתן היה להניח שלרובם יהיה גם דרכון אירופאי. מרוויינים ציינו כי אין בעיה להסתדר בברלין עם דרכון ישראלי. הדרכון האירופי, לדבריהם, עונה אולי על צורך פסיכולוגי, מעין רשת ביטחון שאולי גם קצת יכולה לסייע במצבים מסוימים. עם זאת, יש לזכור כי חלק מאלה שיש להם רק דרכון ישראלי נשואים לבעלי אזרחות גרמנית ולכן זכאים, במסגרת היותה חלק מהמשפחה, לרבות מהזכויות, לבטח הכלכליות, להם זכאי אזרח גרמני.

אוכלוסיית הנחקרים חולקה לשתיים-עשרה קבוצות שרוכזו בשלושה אשכולות על פי מאפיינים בולטים ששולבו בהם סיבות עיקריות להגירה: שש קבוצות באשכול "תעסוקה וקריירה", ארבע קבוצות באשכול "זהות" ושתי קבוצות באשכול "המצב בישראל".

קבוצות אשכול תעסוקה וקריירה:

הסיבה המרכזית להגירה בכלל היא שיקולים של תעסוקה ושל קריירה. בין אם מדובר בבעלי השכלה מועטה מטורקיה התרים אחר מקור השתכרות טוב יותר בגרמניה ובין אם באנשי הייטק מישראל המעריכים שיוכלו להשתכר סכום גבוה משמעותית ולקדם את הקריירה שלהם בעמק הסיליקון או בברלין.

1. רילוקיישן דוחף

אלו אנשים שנשלחו מישראל כדי לעבוד בחו"ל. ענף בולט הוא הנדל"ן. חברות ישראליות שגייסו עובדים בישראל. לצידן פועלים יחידים ישראלים המקיימים בברלין פעילות נדל"נית. על פי ההערכות נמצאות בברלין כמאה משפחות כאלו. יש להם מאפיין מיוחד, הם אינם נוטים להתערבב עם קבוצות אחרות. מבליים ביחד וחיים במעין בועה ישראלית. חלקם לא מדברים גרמנית.

2. רילוקיישן מושך

אלו מקרים בהם מעסיק גרמני "מושך" עובדים מישראל לברלין. ענף בולט הוא ההייטק. הרשת החברתית "לינקדאין" מקלה מאד על תהליך הגיוס ברחבי הגלובוס.

גיוס ישראלים לעבודה בהייטק בברלין זו תופעה חדשה יחסית. כשהגעתי לעיר בשנת 2014 הוא עדיין היה בחיתוליו ועם הזמן הלך והתפתח גם משום שחבר הביא חבר. גם חברי קבוצה זו נוטים לקיים חיי חברה בינם לבין עצמם, אבל משום שההייטק מטבעו הוא בינלאומי רמת המעורבות שלהם עם אוכלוסיות אחרות גבוהה יותר מאשר של אנשי הנדל"ן.

3. רילוקיישן לשעבר

לקבוצה זו משתייכים עובדים שעבדו בעבר בברלין מטעם מוסדות ממלכתיים והחליטו להישאר גם לאחר תום תקופת העסקתם.

4. סגל אקדמי

בין אנשי האקדמיה אתם שוחחתי היו שאמרו לי כי הם נמצאים בברלין בלית ברירה, משום שלא נמצאה להם מישרה בישראל.

5. מוזיקאים ו-6. אמנים חזותיים

מוזיקאים ואמנים אמרו לי שאין להם אפשרות להתפתח בישראל, מקצועית וכלכלית. לעומת זאת, ברלין ממוקמת במרכז אירופה וגם נחשבת למרכז עולמי של אמנות ומוזיקה. כמו כן, גם כך נאמר לי, "אמן בישראל מתקשה להתפרנס מאמנותו, בעוד שבברלין אני יכול להתפרנס כאמן." בנוסף, ממשלת גרמניה מעניקה הטבות סוציאליות משמעותיות לאמנים המוכרים ככאלה. חברי שלוש קבוצות אשכול זהות - הומוסקסואלים, ערבים אזרחי ישראל ועולים מברה"מ לשעבר - דיווחו כי בברלין נוח להם לחיות עם זהותם הייחודית יותר מאשר בישראל. הקבוצה הרביעית באשכול זהות מהווה את ליבת הקהילה הישראלית בברלין. אלו הם ישראלים בעלי זיקה לחברה ולתרבות הגרמנית. לאלו עשוי להיות רקע משפחתי גרמני (סבים/הורים), או שנישאו לבן/בת זוג גרמני/ת. ביניהם יש גם מי הגיעו לברלין מתוך עניין בתרבות הגרמנית, חלקם למד באוניברסיטאות בגרמניה. קבוצה זו אחראית לעיקר הפעילות הקהילתית של הישראלים בברלין. שתי הקבוצות באשכול "המצב הפוליטי והכלכלי בישראל" נחלקות לקבוצת צעירים ולקבוצת בוגרים. לסיכום אציין כי בלא מעט מקרים ניתן למצוא מרואיינים שניתן לשייך אותם ליותר מקבוצה אחת. לדוגמה, אמן שהוא גם הומוסקסואל או עולה לשעבר שניתן לשייך אותו גם לקבוצת רילוקיישן לשעבר.

חלק שני: הדיון

א. עמדות כלפי העיר ברלין בהווה ובראי העבר

רמי ליבני:

מה סוד קסמה של ברלין. איך הפכה להיות במאה העשרים ואחת למה שהייתה פריז בשנות החמישים וניו-יורק בשנות השבעים?

נרית ביאלר:

בברלין יש כבוד ואפילו סגידה לאינדיבידואליזם גם זה מושך את הישראלים, לעומת הקולקטיב הדי חזק שיש בארץ. שם יש תחושה של חופש. לפעמים זה הולך לאקסטרים, שאתה לא מכיר את השכן שלך למרות שאתה חי לידו חמש שנים. חיה ותן לחיות. אף אחד בגרמניה לא בודק אם אני נשואה, אם יש לי ילדים. כמה אני מרוויחה. איך אני חיה את החיים שלי. ואני מאד נהנית מזה. יש אנשים שמוצאים בברלין עדנה לאישיות שלהם. פורחים שם.

מיכאל ידוביצקי:

הניגוד של העזובה שיש ברלין יחד עם ההילה של ברלין המבוססת. יש בזה קסם. ישראלי בברלין לא חייב להתנהג בצורה אירופאית אלא יכול להיזרק. בברלין אתה יכול להיכנס לפעילות תרבות ללא מחשבה על סוג החליפה שאתה לובש. זו פתיחות, אולי היא מדומה, אבל אני חושב שהיא אמיתית.

רמי ליבני:

בעיר כמו פריז אתה חש שמצפים ממך להתאים עצמך לתרבות המקומית ואילו בברלין יש תחושה שהכול פתוח.

הרמן בונץ:

לא נולדתי בברלין ואני לא אוהד שלה. אני מהמבורג וחי כיום בבריסל. ברלין תמיד הייתה בשבילי עיר ענקית וסובלת. תמיד ריחמתי עליה. "חלוקתה של ברלין" היא מושג בשיח הגרמני. הדרך האכזרית בה עוצבה החלוקה היה מוחץ מבחינתי. כשהייתי מגיע לשם תמיד הלכתי למערב, לא רציתי לראות את ההפרדה. לאחר האיחוד, שנבחנה השאלה האם ברלין תשוב להיות בירת גרמניה, הייתה לי בעיה לראות את ברלין שבה להיות בירת גרמניה. זו הייתה החלטה מאד קשה. אנשים מאד רציניים אמרו שזה לא אפשרי כי אנחנו רואים בה את הקייזר, את היטלר, את החיילים, את הרוסים של אחרי המלחמה. אז למה לא להמשיך לקיים את הבירה בבון, העיר הנעימה והנחמדה במערב.

ברלין גם הייתה מקום נפלא לאלו שלא רצו לשרת בצבא. אלו שגרו בה לא היו מחויבים לשרת בצבא. אלפים היגרו אליה בגלל סיבה זו.

לורנץ סטריטמטר:

אני מבין שברלין מייצגת לישראלים את ההיסטוריה הגרמנית, את הפשעים... לגרמנים רבים היא לא ממש מייצגת את גרמניה. בדרום היא נתפשת כעיר כאוטית, רועשת ולא מאורגנת. אם אתה באמת רוצה לחוות את גרמניה לך לאזורי הכפר וחייה בכפר גרמני חצי שנה. יש סיבות משותפות למה אנשים עברו לברלין. למצוא אנונימיות מסוימת. אינדיבידואליזם. יש תכונות אופי משותפות שמאפיינות אנשים שעוברים לברלין. אזור בריחה מהמערב הוותיק. יש לה גם דברים גדולים להציע. לכן אנשים, גם מישראל, נוסעים אליה תכופות לסוף שבוע. אני שמח שהיא עיר הבירה. זה המצב הטבעי וגם משום שיש בה מגוון גדול של אנשים. לעומתה מינכן או פרנקפורט הן הבירות של המדינות שלהן. בוואריה או הסן. אבל הן לא מייצגות את כל גרמניה. גם בעבר ברלין הייתה מקום לברוח אליו. בשנות השמונים דוד שלי עבר לברלין כדי לעזוב את גרמניה הישנה. באותן שנים גם הוריי חיו שם אבל עזבו כי לא רצו "לגדל ילד בכלא". זה מעניין שבשנות השמונים גרמנים ברחו מברלין ועכשיו ישראלים מהגרים אליה.

עידית זלטנרייך:

ברלין היא תחנה בזהות הישראלית שבמשך שנים הייתה סמל לא רק של דמון מוחלט אלא גם, בגלל קירבת האירועים ההיסטורית, השפיעה מאד על חיינו, כקולקטיב וכאינדיבידואלים; ופתאום היא נגישה. לכן סוגיית ההגירה של ישראלים אליה מהווה פרק חשוב בדיון על הזהות שלנו, כישראלים במאה ה-21 ומעוררת עניין רב בישראל, זאת גם ללא קשר לסוגיית ההגירה מישראל בכלל. עבורי, השואה הייתה מאד נוכחת בברלין. אם זה השיח שגם הישראלים וגם הגרמנים היו זקוקים לו. אם זה בפרויקט הזיכרון "אבני נגף" שמהווה תזכורת מתמדת. נחשפתי לסיפורים על ניצולי שואה שבחרו להישאר בגרמניה, ליד הפצע; וגם על ניצולי שואה שבאו לישראל ואחר כך בחרו לחזור לגרמניה ולמות בה. עבורי היו אלו תובנות מכוננות. ההיסטוריה נוכחת כשאתה עולה ויורד מהרכבת... אני לא רואה בחיים שם מתן לגיטימציה להיסטוריה הגרמנית, אלא להיפך, ניתן לראות בכך הומאז' חי ליהודים שחיו שם. שהיתי בברלין רק בתפקיד וכשסיימתי אותו חזרתי לארץ. למרות שהתחברתי מאד לעיר והיא חשובה לי בהרבה רמות, אני מציינת לעצמי בהפתעה שבשום שלב לא שקלתי להישאר שם. היו לי שם את יחסי השכנות הכי טובים שהיו לי בחיי. היו להם משמעות סמלית רבה עבורי ואולי אפילו במידה רבה יותר עבור השכנים הגרמניים. כאבה לי הבטן כשעליתי על המטוס חזרה לארץ, כי ידעתי שאתגעגע ועדיין לא יכולתי להישאר שם

ללא דגל ישראל מעל הראש. שאלה של זהות. הקשר שלי עם ברלין, שלהפתעתי נותר על כנו, הוא נכון יותר עבורי, כשאני מנהלת אותו מכאן.

מיכאל ידוביצקי:

בפעם הראשונה שהייתי צריך להגיע לברלין, במסגרת העבודה, היה לי קשה מאד כי אי אפשר להוציא את ההיסטוריה מהקשר עם גרמניה... אפשר לבקר את החיים בגרמניה אבל אפשר גם להגיד שזה ניצחון. יש רבים שזו הפרשנות שלהם לחיים שלהם שם. וזה לא פחות לגיטימי מאשר להגיד "רגלי לא תדרוך שם".

שוקי שטאובר:

"ישראלים בברלין – קהילה בהתהוות" הוא ספר עיון שבחרתי לפתוח עם המוטו הבא: "בקיץ 1944 עלתה סבתי, יוליה מנדל לבית ארנפלד, עם בעלה ושתי בנותיה על משאית בקר צפופת אדם שהובילה אותם מדברצן, הונגריה, למחנה עבודה אי שם; נושאת עמה שמיכות וכסותות שינעימו לילדות את שנתן. לאחר כמה ימים של נסיעת עוועים חצתה המשאית את שער הכניסה לאושוויץ וסבתא יוליה נלקחה למשרפות. בת 42 הייתה במותה."

חשתי שאני לא יכולתי לפרסם ספר כזה מבלי להתייחס לנימה האישית. כשחייתי בברלין כל יום חשבתי על השואה. בתי, אז בגיל 23, באה לבקר אותי. בערב יצאה עם חברה למועדון ושאלה אותי בחשש אם עדיין יש כאן נאצים. אמרתי לה שיכול להיות שיש, אבל הם מתחבאים. כשחזרה מהבילוי סיפרה לי בהפתעה שהגרמנים מאד נחמדים. השואה נוכחת גם בדור השלישי. אני חושב שלא הייתי יכול לחיות בברלין לאורך שנים בעיקר בגלל הסיבה הזו.

ב. הסיבות שמניעות ישראלים להגר לברלין

יעקב הדס הנדלסמן:

מרכז התרבות העולמי עבר מניו-יורק לברלין (בין היתר בגלל יוקר המחייה) וזו לכשעצמה עובדה שהביאה להגעתם של יותר ישראלים... (בנוסף) באו לברלין כי זה משהו חדש וישראלים מחפשים משהו חדש...

בשנים האחרונות ברלין משמשת אבן שואבת למקצועות מבוקשים. לפני כמה שנים ברלין קיבלה החלטה תעסוקתית (הם אפילו ביקשו מאתנו שנעזור להם) שהיא רוצה לצאת מהנישה של היסטוריה, מוזיקה וטבע. החליטו להפוך ל-hub לסטרט-אפים. הם מוכנים לקבל ישראלים ולתת להם הכול, כולל סופי שבוע (להתרשמות) על חשבון משלם המיסים הגרמני. הגרמנים היו מוכנים להשקיע הרבה כסף כדי שסטודנטים ישראלים במקצועות נדרשים יסייעו לסטודנטים הגרמנים, שצורת החשיבה שלהם קצת שונה, להיות יותר יצירתיים.

סוזן קנאול:

אני חיה בישראל כשלושים שנים ויכולה לומר שישראל איבדה חלק משמעותי מהאטרקטיביות שאני הרגשתי כלפיה אז. מאד השתנתה. צפיפות, תוקפנות, הטרור בכבישים, חוסר אכפתיות. היום אנשים דואגים בעיקר לעצמם. ובעיקר חוסר תקווה לפתרון של הסכסוך ובעקבות זה הדאגה לדמוקרטיה והניסיון לסתום פיות לאלו שמדברים על כיבוש וזכויות אדם. הגרמנים רואים את כל זה והתדמית הישראלית נפגעת. יש סקרים על כך. לעומת זאת, התדמית והאטרקטיביות של גרמניה עולה. גם בשל התמיכה שישראל מקבלת מגרמניה באירופה וגם בווישינגטון. הבוטום ליין זה שישראל אאוט וגרמניה אין.

עוד בשנת 2002 הייתי בקיבוץ והיה גמר מונדיאל בין גרמניה לברזיל וראית בפירוש שלא רק רצו שברזיל תנצח אלא רצו שגרמניה לא תנצח. "רק לא גרמניה". זה היה גם ברדיו כשדיברו על כדורגל. כיום לא מדברים בצורה כזו על גרמניה.

מיכאל ידוביצקי:

רוב הישראלים שעברו לשם עשו את זה מסיבות ענייניות, לפי נסיבות חייהם, מטעמים פרגמטיים. בדרך כלל אין מאחרי זה איזו שהיא אידיאולוגיה.

נועה מידן:

כפי שהתרשמתי, עזיבת הארץ מסיבות פוליטיות היא תופעה שולית. הסיבה העיקרית למעבר היא עניינית: רילוקיישן, עבודה, קידום קריירה ולימודים.

נרית ביאלר:

בתחילת שנות התשעים, בגיל 13-14, התחלתי ללמוד גרמנית, נמשכתי לשפה הזו. התחלתי בקורס ברעננה והמשכתי במכון גתה בתל אביב. הייתי במשלחות חילופי נוער. כך שעשרים וחמש שנים יש לי עניין במקום הזה. אני חיה בברלין שתיים-עשרה שנים שם ומה שמחזיק אותי זה הנוחות. הרבה יותר קל שם.

גיל כהן:

בין אלו שבחרים את ברלין יש כאלו שעושים את זה קצת כדי להכעיס. לעשות דווקא.

עמוס רון:

עלות הדיור למגורים הינה גורם מכריע בשיקולי צעירים המתכננים את חייהם. מי שמבין בנדל"ן רואה את הפוטנציאל ולאן העיר הזאת הולכת... אופי ייחודי של עיר שאנשים מכל העולם מתאספים

בה כדי לחיות חיים טובים באופן התואם את שאיפותיהם. אז אם ננתק את הנושא הרגשי, אנשים רוצים להיות במקום שנעים לחיות בו. בראיה עניינית ובגישה פרגמטית אני יכול להבין זאת.

אמיל רנרט:

חייתי בברלין שבע שנים והיו לי הרבה חברים ישראלים. אשתי ואני שמנו לב שבשנה הראשונה של הישראלים בברלין הם באופוריה, אבל בשנה השנייה מתחילות לעלות בעיות שונות בניסיון להתאקלם למקום. שמים לב לאורך החורף, לקור האנושי ולקושי הכללי להשתלב בחברה ובתרבות הגרמנית. בסוף, בטווח של שנתיים, רוב החברים שלנו חזרו לארץ.

ג. הזיקה לישראל וליהדות

נועה מידן:

ישראלים התחילו להבין שבכל מקום יש יתרונות וחסרונות. גם בחו"ל יש אי שקט וחוסר יציבות. טרור. בזכות תקשורת נוחה וטיסות זולות, העולם נהייה הרבה יותר קטן. עבור משפחה, המעבר לחו"ל הרבה פחות דרמטי ממה שהיה פעם כי מגיעים הרבה יותר לביקורים בארץ, כי המשפחה מגיעה לביקורים בחול, וכי יש טלפונים וסקייפ. כשהייתי קטנה הייתי עם המשפחה שלי בשליחות אז אני יודעת להשוות. זה משהו אחר לגמרי.

בסופו של דבר ישראלי בלונדון הוא זר. גם אם אתה חי שם עשרים שנה האינטראקציה עם המקומיים מצומצמת. אתה יכול לעבוד אתם ולקיים קשרים פונקציונאליים, אבל בששי בערב ישבו יחד משפחות ישראליות. בסוף החברים הכי טובים הם ישראלים. יש תמיד משהו שקושר אותך לארץ. גם אלו שחיים שם עשרות שנים בסוף חשוב להם להיקבר בארץ.

מיכאל ידוביצקי:

רבים מהמהגרים פונים אלינו בתחינה שנסייע להם ליצור איזו שהיא זיקה לתרבות הישראלית. לשפה העברית לילדים שבינתיים נולדו. רבים גם חוזרים. ראיתי איזו התרגשות מלווה אותם כשהם חוזרים לישראל. אני זוכר מקרה של אשתו של שליח, שאחרי חמש שנים מאד טובות בגרמניה חזרה לארץ ובכתה כשנשאלה על ידי פקידה, בעת רישום הילדה שלה לגן, איך מזג האוויר או משהו כזה; כי בגרמניה במשך חמש שנים היא לא נשאלה שאלה כזו על ידי פקידה, שתמיד עסקה רק בעניין הפרוצדוראלי עצמו.

נירית ביאלר:

אני לא פוסלת שאחיה בארץ בעתיד... זה לא לחזור, זה משהו אחר, כי העולם כיום מאד דינמי. כיום מקובל לעשות שנת לימודים בחו"ל, לעבוד בכל מיני מקומות. להכיר תרבויות אחרות. להכיר

מנטליות עסקית אחרת.

הקשר שלי לישראל מאד התחזק מאז שאני חיה בגרמניה. אני מאד מחוברת למה שקורה בישראל. אחותי גם חיה בברלין. יש לי בן זוג, גרמני. שמבחינתו מחר הוא עובר לגור בישראל. אין יום שאני לא מתמודדת עם העבר בברלין. אני חושבת שמי שמחליט לחיות בגרמניה לוקח על עצמו אתגר לא קטן.

עמוס רון:

אציג פרופיל של בני כי אולי הוא גם מאפיין חלק מהאנשים שחיים שם. הוא מהדור הצעיר שהיהדות מבחינתו היא העובדה שחתכנו לו חלק מהגוף (בלי לקבל את הסכמתו) ושהמשפחה מתכנסת בליל הסדר ואוכלים יחד; ושעשינו לו בר מצווה. הוא לא מאד שורשי בעניין הזה. הוא מודע להיסטוריה של העם היהודי אבל מבחינתו זה נחלת העבר... מבחינתו לשמור "כשרות" זה לא לאכול מזון שכרוך בפגיעה בחיה [בנו של עמוס רון טבעוני].

אמיל רנרט:

רוב הישראלים החילונים לא משתלבים בקהילה היהודית. רק כשיש להם ילדים חלקם מחפשים את ההקשר התרבותי היהודי. לדוגמה, ישנם מפגשי ערב שישי בעברית לילדים בבית הכנסת הרפורמי. הילדים שלי הלכו אחרי הצהריים לחוג בעברית בשם "במבינים" במימונו של הג'וינט האמריקאי, שם נהגו לחגוג גם את החגים היהודים. בנוסף, הילדים שלי הלכו לגן של הקהילה היהודית בברלין ולגן של חב"ד. ארבע ילדים מתוך ששה עשר היו ישראלים בגן היהודי ובגן חב"ד היו יותר ישראלים. בשנים האחרונות יש תחושה של חוסר ביטחון סביב הקהילה היהודית בברלין ובאירופה ההולכת ומחמירה עם השנים. יכול להיות שעובדה זו מחזקת את רצון חלק מהישראלים (ומהיהודים) בברלין לחזור לארץ, ולחלק אחר גורמת להתרחק ממקומות בעלי צביון יהודי. אבל כשמגיע פסח ואתה מגיע לבית חב"ד או לבתי כנסת אפשר לראות שם הרבה ישראלים, כי בסופו של דבר אני חושב שהזהות היהודית חשובה להם.

ד. עמדות כלפי ההגירה לברלין

עמדות בני משפחה וחברים בישראל

עמוס רון:

ברלין עבורי היא המקום שבו בני גר מזה חמש שנים. הוא יליד ישראל, צבר שורשי ממשפחה ציונית. המשפחות שלנו הן במקור מאירופה, חלקם נמלטו לפני השואה וחלקם ניצלו ועלו לארץ אחריה. אנחנו ציונים בתובנה שיהודים צריכים לחיות בישראל. אבל כאן מסתיימת ההסכמה בתוך המשפחה. אשתי מצטערת צער גדול על המהלך של בננו. היא רואה בו סוג של כישלון חינוכי. את לונדון היא

הייתה מעכלת קצת יותר טוב כי ניתן לסלוח לבריטים על הכיבוש המנדטורי אבל אי אפשר לסלוח לגרמנים על השואה. כשאני רציתי לנסוע לגרמניה בפעם הראשונה, הייתה לה בעיה להצטרף אליי, לשמוע את השפה, לפגוש את בני דור המרצחים. יש לה כאב אמיתי מהעניין הזה. לי זה קצת יותר קל כי הפנמתי כבר מזמן שעם כל המטענים צריך להמשיך הלאה. המרחק מילד הוא כמובן דבר קשה לכולם, אבל לי אין בעיה עם העובדה שהוא בחר לחיות דווקא בברלין. אני מבין את הצד האוניברסאלי של צעיר הוא גם איש הייטק וגם מוזיקאי שרוצה הזדמנות לפרוץ. לעשות דברים שמסתבר כי מאד קשה לעשות אותם מישראל. בעיקר בגלל המרחק, גם הגיאוגרפי אבל בעיקר התרבותי. בברלין הוא בלב העשייה של המוזיקה. הוא מומחה בתחום התכנה אבל עושה בעיקר מוזיקה כי זה מה שהוא אוהב. אני חושב שהמעכב העיקרי שמונע ממנו לחזור לישראל הוא תרבותי, במובן הישראלי השלילי. הוא רואה את הפער ההולך וגדל בין גרמניה הסובלנית, המחבקת והמקבלת זרים (אולי קצת יותר מדיי אפילו לטעמי) לעומת ישראל שהולכת לכיוון הפוך - דיקטטורה במסווה של דמוקרטיה. תרבות שמתרחקת מתרבות אירופאית ומטפחת דעות חשוכות. אחרי הרבה שנים ששירתתי את מדינת ישראל, אם אני צריך שמדינת ישראל תעשה משהו למעני הוא שתהפוך למשהו שמתקרב למערב ולא למזרח כדי שהבן שלי יחזור, אבל אני לא רואה את זה קורה.

רמי ליבני:

גיל, אמרת שכף רגלך לא תדרוך בגרמניה.

גיל כהן:

נכון. כשנירית [נירית ביאלר] חברתי הטובה עברה לגור בגרמניה היה לי מאד קשה לקבל את זה. להבין מה מושך אותה בתרבות הזאת. במשפחה שלנו לא היו ניצולי שואה למרות שכולנו אשכנזים. הסבים והסבתות עלו בעליות הראשונות והייתה לנו תחושה של אשמה בגלל שהם חיו כאן בזמן שהשואה התרחשה. אני זוכרת שכשראיתי את נפילת החומה התלהבתי מקונצרט הרוק שהיה שם ואילו ההורים שלי ישבו מפוחדים מול הטלוויזיה. הם אמרו שגרמניה תחזור להיות המעצמה שהייתה פעם והכול יחזור להיות מחדש. זו האווירה שהייתה בבית. אבל אני חייבת להגיד שגם אני התבגרתי, העולם משתנה. בזמן האחרון התחלתי לעבוד עם גרמנים ונפתחתי לשיח שבעבר נראה לי לא אפשרי. גם ברלין מאד שונה משאר גרמניה. בגלל היותה גלובלית זה קצת מרכז את הקושי (לעומת שאר גרמניה). בנוסף, כיום מעבר לארץ אחרת הוא לא חד כיווני כמו שהיה פעם, ולכן זה פחות כואב ומתקבל בפחות בקורת מאשר פעם. גם נראה לי שכיום השואה פחות נוכחת, גם אצלנו וגם אצלם.

רמי ליבני:

נרית, את רואה את האמביוולנטיות והמורכבות שאנשים רואים בבחירה שלך?

נרית ביאלר:

אני מכבדת כל אחד, אבל זו הבחירה שלי. אני לא יכולה להיכנס לראש של כל אחד. אין לי אחריות על מה שבן-אדם אחר מרגיש והסיבות שהוא מרגיש את זה. עשיתי מסיבה לפני שנסעתי לברלין ונתתי לכל אחד ואוצ'ר ל-BB אתי בברלין וגיל באמת אמרה לי "מצטערת, דרך צלחה, אני לא אבוא". אני זוכרת את זה אחרי 12 שנה ומכבדת את זה לגמרי.

עמדות הציבור בישראל

רמי ליבני:

מה מייחד את גל ההגירה הנוכחי, את עזיבת ישראל בהווה לעומת העבר (ברלין כמקרה מבחן). איך החברה הישראלית תופסת כיום את ההגירה מישראל?

שוקי שטאובר:

כיום ההגירה מישראל נתפסת באופן שונה מהותית מאשר בעבר. משתמשים פחות במילה "יורדים". גם כי מספרם של אלו שהשתמשו בה הולך ופוחת. כיום חלק ניכר מההגירה מישראל היא הגירה זמנית. לא "יורדים" מהארץ, אלא נוסעים להתאוורר לכמה שנים ובמקרים רבים חוזרים לישראל.

מיכאל ידוביצקי:

החברה הישראלית כיום הרבה יותר בטוחה בעצמה. פחות חוששת מהעזיבה ופחות מקנאה בעוזבים. התל"ג שפורסם לאחרונה קרוב מאד לזה של גרמניה... נכון שקראו למישהו "יורד" ברמה הלאומית אבל היה בזה גם משהו אישי של קנאה. "הנה הוא בחר בסיר הבשר ואנחנו ממשיכים למשוך בעול הגשמת הציונות." היום אין את זה כי רמת החיים בישראל הרבה יותר גבוהה ומגוון ההזדמנויות הרבה יותר רחב. המצב באירופה, ובעולם בכלל, לא משתנה לטובה. בטח שלא בדימויים התקשורתיים (שלפעמים הם מנופחים ולא משקפים את מה שקורה בפועל). כל הפרסומים על פיגועים בתחנות רכבת או רצח ברחובות מנטרלים את הדימוי שבחו"ל בהכרח טוב יותר.

רמי ליבני:

אני תוהה האם זה באמת הביטחון העצמי או גם ירידה ברמת הסולידריות ואז פחות אכפת לך אם השכן שלך עוזב.

עמוס רון:

אני לא בטוח שאדם שמחליט לנסוע ואז להישאר או לחזור הוא מצב שתוכנן מראש. יכול להיות שישראלי מגיע כעמ"י [עובד מקומי ישראלי] לעבודה בשגרירות ורק אחרי שהוא רואה שמאד נוח לו הוא מחליט להישאר. בצעירותי הייתי שליח של הסוכנות בלונדון. מאד אהבתי את החיים שם, את התרבות ואת הנימוס וההתנהלות הבין אישית. הפיתוי להישאר בלונדון היה גדול אבל חשבתי שאני עלול לשמש דוגמא רעה מאד של שליח שגם צריך לעודד עלייה וגם עוסק בנוער. אז חזרנו לארץ.

יעקב הדס הנדלסמן:

בשנים שהייתי שם היה המיתוס של המוני הישראלים שנוהרים לברלין בגלל יוקר המחיה, לכאורה, ועוד סיבות שונות ומשונות. כששאלו אותנו כמה ישראלים יש שם אמרנו שאנחנו לא יודעים ואז אמרו שאנחנו מנסים להסתיר את המספר כי לא נעים לנו להודות שיש "נהירה המונית". אז לפני כמה שנים הגרמנים פרסמו את הנתונים: כ-12,000 ישראלים (שאינן להם אזרחות כפולה) חיים בגרמניה. אז האוויר יצא מהבלון. אין "נהירה המונית למדינה שרצתה להשמיד את היהודים".

מיקי דריל:

ישראל היא הבית הלאומי שלנו ואני לא שמח על אף יהודי שהחליט לרדת (אין לי בעיה להשתמש במילה המיושנת הזו) לכל מקום בעולם, ולגרמניה במיוחד. מצד שני אני חושב שהגישה שהציג מיכאל, של לא לשפוט את המהגרים, אלא לדאוג ולסייע זו הגישה הנכונה. אני זוכר שבמשלחות נוער בעבר כשהתקיימו שיחות עם היהודים במקום התריסו נגדם "למה אתם פה בכלל?". היום זה כבר לא קורה וטוב שכך.

עמדת מדינת ישראל והמוסדות הלאומיים

יעקב הדס הנדלסמן:

היו גורמי ממשל בישראל שלא אהבו את ההצעות של ממשלת ברלין לאנשי הייטק ישראלים (ראו לעיל), אמרו לי "זה מעודד ירידה". עניתי להם "לפאלו אלטו זה בסדר ולברלין זה לא בסדר?". אתם רוצים להגיד 'לא' לגרמנים שנותנים לנו הכול? וגם אם כן, מי בדיוק ישמע לנו? הזמנים השתנו, קודם כל זה לא "לא בסדר" או בושה כמו שהיה בעבר, וגם המגמות ואורח החיים השתנו. ומי מהם כבר בכלל ירצה להישאר; ואם ירצה, אתם תמנעו מהם להישאר? כן, הרבה ישראלים מגיעים לשם כי ברלין הפכה להיות חממה לסטרט-אפים."

ובכלל מה זה מהגר? מה עם אחד שעובד שם במהלך השבוע ובסוף השבוע חוזר לארץ? ויש די הרבה כאלה...

רבים מהם חוזרים. בעבר היו ישראלים שחזרו אחרי שלושים שנים לישראל וכולם אמרו להם "כל

הכבוד", אבל מאחורי הגב אמרו "לזר, אם הוא היה מצליח הוא לא היה חוזר." כיום אני מכיר כמה שהם ממש הצלחות והם חוזרים לארץ כי מיצו את זה.

נועה מידן:

התפקיד של "הבית הישראלי" בלונדון היה לשמור על הקשר עם ישראלים ולשמר את הזיקה שלהם לארץ תוך שאיפה שבסוף הם גם יחזרו. באופן קונקרטי עסקנו במגוון פעילויות: ארגון אירועים חברתיים ותרבותיים, ציון חגי ישראל, כנסים וערבי עיון, ובמקביל מתן מידע, סיוע והכוונה למי שרוצה לחזור לארץ.

מהניסיון שלי, ההתייחסות הממסדית לישראלים שחיים בחו"ל מאד חיובית ומאד תומכת. זה שונה ממה שהיה בעבר. המדיניות הייתה לשמור על הקשר ולהציג תכניות שמסייעות לחוזרים הביתה. בחגיגות השישים למדינה הצגנו הטבות מאוד משמעותיות לישראלים חוזרים בתחום המיסוי, ביטוח לאומי, ובמציאת עבודה... הטבות שהחזירו המון ישראלים. הגישה הייתה חיובית וממשיכה להיות כזו. חשוב להדגיש שזו לא פעילות מיסיונרית שמטרתה להחזיר את הישראלים הביתה. יודעים שחלק יישארו. הרעיון הוא לשמור על הקשר.

רמי ליבני:

מיכאל, אם רק שומרים על הקשר זה לא מעודד אותם דווקא להישאר?

מיכאל ידוביצקי:

הגישה שלנו שכל אחד יבחר מה טוב בשבילו. התפקיד שלנו זה לאפשר זיקה, לאפשר קשר. למסור ידע. כהסוכנות היהודית אנחנו לא מבדילים בין ישראלים ובין יהודים שאינם ישראלים. כולם זקוקים לחיים יהודיים במידה משתנה. מבחינה זו דווקא הישראלים פחות מוגנים כי הם מגיעים פחות מוכנים להבניית חיים יהודיים מחוץ לישראל. לכן הם קהל יותר פגיע. בגרמניה התפקיד שלנו זה התנעת יזמות של צעירים יהודים בתחום החינוך, הזהות היהודית והתמיכה בישראל. הישראלים מאד בולטים ביזמות הזו. גם שגרירות ישראל וגם הבית הישראלי מאד מתחברים לזה.

עמדת ממשלת גרמניה

לורנץ סטריטמטר:

אני חושב ששתי הממשלות יגידו שיחסינו מיוחדים. ללא קשר למספר הישראלים בברלין, בין אם זמניים או יושבי הקבע. אנחנו עדיין מתעסקים בהיסטוריה המשותפת שלנו. למדנו על זה בבית הספר והדור שלי הוא האחרון שפגש את אחרוני ניצולי השואה. זה בהחלט סימן טוב לגרמניה שישראלים מגלים בה עניין ושיש נוכחות לחיים יהודיים בברלין. ברור שהממשלה רוצה להבליט את זה. אנחנו רוצים שישראלים יבואו לגרמניה ויראו אותה כפי שהיא

כיום.

לגרמנים קשה להבין מדוע יש ישראלים שגם אחרי כמה דורות קשה להם לבוא לברלין. באותה מידה אנחנו רוצים שגרמנים יבואו לישראל ויבינו למה היחסים כה מיוחדים. יש לנו כאן שגרירות גדולה, שמעסיקה שמונים אנשים (כולל מקומיים), סדר גודל כזה של שגרירות יש לנו רק בארצות גדולות בהרבה מישראל. אנחנו גאים בחזרה של ישראלים לברלין.

ההגירה לברלין בראי התקשורת

עופר אדרת:

הרבה דברים שאומרים על ברלין אפשר להגיד גם על מקומות אחרים שהם לא לונדון, ניו יורק או אמסטרדם. למשל על ורשה או על פראג... גל ההגירה האחרון זה אפקט העדר, האופנה, ה-PR. בכך יש אשמה לא מועטה לתקשורת. מישהו החליט להפוך את ברלין לברלין, למן הייפ כזה. וכולם נגררו כי זה מגניב, סקסי, מעניין. משנת 2003 יכולת למצוא מאות ואלפי כתבות שמשכפלות את עצמן פעם אחר פעם עד היום. אנחנו מדברים על תופעה שהיא כבר פאסה ומונעת על ידי התקשורת.

עידית זלטנרייך:

באמת מעניין איזה תפקיד היה לתקשורת ביצירת הלגיטימציה של ההגירה מישראל לגרמניה. יש מקום לבחון אם התנהלות התקשורת הייתה גם כתגובה להתפתחותם של היחסים המדיניים בין שתי המדינות בעידן מרקל.

אמיל רנרט:

אני חושב שסוגיית הישראלים בברלין נופחה וזה יחסי ציבור מאד טובים לגרמנים, כמו העובדה שכמאה אלף יהודים היגרו לגרמניה מארצות ברה"מ לשעבר.

עופר אדרת:

השאלה של נוכחות של השואה היא כבר די פאסה. נושא שנטחן עד דק. לבוא כישראלים ולהגיד שהרכבת מזכירה לי... זו חוויה שכל אחד עובר בהתחלה. אותי זה כבר פחות מעניין, פחות מסקרן. נורמליזציה לעולם לא תהיה וגם לא צריכה להיות. וגם "יחסים מיוחדים" זו מילה מגעילה. לא יכולים להיות יחסים נורמאליים וזה המצב הנורמאלי כי הדברים קרו בתקופת השלטון הנאצי. אבל אפשר לקיים יחסים.

יש תופעה שבימים אלו מתחילה לצבור כותרות. מתקיים דיון ער בתקשורת הגרמנית ובקהילה הישראלית על מהגרים מוסלמים וערבים והיחסים שלהם עם הישראלים. בעקבות שני מאמרים

שפרסם ב"פרנקפורטר אלגמיינה" וב"די ולט" זאב אברהמי, עיתונאי ובעל מסעדה ישראלי שחי בברלין. "אתם הגרמנים אשמים, הפקרתם אותנו. המהגרים הערבים שהכנסתם לפה מרביצים לנו." הנושא הזה הרבה יותר חם ואקטואלי מאשר הנושא של השואה והיחס לעבר. זה נע בין אלו שטוענים שמישהו רוצה לייבא את הסכסוך הישראלי ערבי לברלין ובין מי שאומר שהיחסים ביניהם מצוינים בברלין ושאפשר גם אחרת.

יעקב הדס הנדלסמן:

אני חלוק על עופר בצורה מוחלטת לגבי הסיפור של השואה. היא נמצאת בכל מקום בגרמניה ובמיוחד בברלין. הגרמנים אפילו מפיצים את זה מחוץ לגרמניה, את הבושה שהם חשים על מה שהם עשו. אתה נשמע כמו גרמני טיפולי שמבקש למתוח קו על העבר. אני אומר לגרמנים: "אין גמרנו, ולא בגללי אלא בגללכם. אני תמיד אדע מה היה, כל יהודי יידע מה היה. אבל לגרמני גם חשוב לדעת. גרמניה לא הייתה מגיעה לאן שהגיעה ללא ההתמודדות הישירה עם העבר. העבר הנוראי הוא משהו שתמיד לא רק יהיה שם אלא ישפיע על ההווה בכל דור ודור." אני מסכים שהמונח יחסים מיוחדים לקוי. אני השתמשתי במונח "יחסים יחודיים". השואה קיימת אצל כל ישראלי שחי שם, לא משנה מה דעותיו ולמה הגיע לשם.

סיכום

שוקי שטאובר:

בסופו של דבר ההגירה של ישראלים לברלין מבחינה כמותית היא קוריוז. כשני אחוזים מכלל המהגרים הישראלים לחו"ל. רוב הישראלים מהגרים לארצות דוברות אנגלית. בעצם, רובם חיים בניכר בשבע ערים גדולות, חמישה מהן בארה"ב. ההגירה לברלין זכתה לתהודה משום שהיא פיקנטית, בגלל מוראות העבר. היא טרנד של העשור האחרון שמיצה את עצמו. אני מסכים עם עופר שהדיון הציבורי בנושא כבר היה לזרא ואלו שממשיכים לעסוק בזה במדיה ממחזרים חומרים קיימים. ככלל, ההגירה מישראל היא הגירה נורמאלית המאפיינת את ארצות המערב ומהווה חלק מתופעת הגלובליזציה. ככזו, חלק גדול מהמהגרים שבים אליה לאחר שנים ספורות. בנוסף, חשוב לציין שהיקפי ההגירה מישראל נמוכים יחסית בהשוואה לארצות מערביות. תופעה מפתיעה בהתחשב במצבה הגיאוגרפית של ישראל. מצד שני, יש לבחון את מאפייני ההון האנושי שמהגר מישראל ובעיקר את מאפייניהם של אלו שאינם חוזרים לישראל לאחר שנים ספורות.

שלמי תודה

ברצוני להודות מקרב לב לארבעה אנשים שללא סיועם דוח זה וערב העיון עליו הושתת לא היו קורמים עור וגידים. ראש וראשון הוא מר מיקי דריל, מנהל הפרויקטים ב-FES ישראל, שעמו נהגה הרעיון לקיים את האירוע כבר סמוך ליציאתו לאור של הספר, ומי שהיה המוציא לפועל הראשי. לצידו סייעה בתבונה ובחן ראש לישכת המנהל ב-FES ישראל גב' סוניה לבקושר. השלישי הוא מר רמי ליבני, מנחה הערב, שניווט את ערב העיון בהצלחה ובמקצועיות. ולבסוף ברצוני להודות למנהל היוצא של FES ישראל, מר הרמן בונץ, שללא הסכמתו והכרתו בחשיבות הנושא, כפי שהדגיש בפניי לא אחת, ממילא שום דבר מכל אלו לא היה מתרחש. תודתי הרבה נתונה גם לכל משתתפי הדיון שנעתרו לפנייתנו ותרמו לו מניסיונם ותבונתם.

שוקי שטאובר

יולי 2018

על המחבר

שוקי שטאובר הוא חוקר, סופר, עיתונאי ומרצה שכתב 15 ספרים בתחומי ניהול, עבודה וקריירה.

קרן פרידריך אברט ישראל (FES)

ת.ד. 12235, הרצליה פיתוח 4673334 ישראל
טלפון: +972-9-9514760
פקס: +972-9-9514764
<http://www.fes.org.il>

האחראי: ד"ר פאול פש
מנהל קרן פרידריך אברט בישראל

עיצוב גרפי: רוב ווסל, המרכז ללימודי גרמניה
ואירופה בחיפה (HCGES)

להזמנת ולהורדת פרסומים:

www.fes.org.il

שימוש מסחרי בפרסומים של קרן פרידריך
אברט ללא אישור בכתב של הקרן אסור
בהחלט.

הדעות המובעות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את דעותיה של קרן פרידריך אברט.